



LILIANA KALITA

Uniwersytet Gdański,

Polska



<https://orcid.org/0000-0002-6025-2643>

TALLIN UDOSKONALONY SPRAWCZA MOC WYOBRAŹNI W OPowieŚCI KARMEŁA GOAR MARKOSJAN-KASPER

TALLINN IMPROVED. THE CAUSATIVE POWER OF IMAGINATION IN THE STORY CALLED *KARMEŁA* BY GOAR MARKOSJAN-KASPER

The subject of considerations is the role of artistic imagination and the causative power of aesthetic creation of the title character from the story by Goar Markosjan-Kasper. In the work, maintained in a postmodern style, the writer combines the problem of imagination with the category of memory/oblivion. He also uses the concept of an artists to show the duality of the imperfect material (real) world and the ideal world created by the causative power of the mind. Improving the world that takes place — *pars pro toto* — through changing the face of Tallinn has both a geographical and human dimension — communing with beauty triggers altruism and love in people.

Keywords: artistic imagination, creation, memory/forgetting, contemporary Russian literature, Markosjan-Kasper

ТАЛЛИНН УЛУЧШЕННЫЙ. ДВИЖУЩАЯ СИЛА ВООБРАЖЕНИЯ В ПОВЕСТИ *KARMEŁA* ГОАР МАРКОСЯН-КАСПЕР

Предметом рассмотрения является роль художественного воображения и движущая сила эстетического творчества главной героини повести Гоар Маркосян-Каспер. В произведении, выдержанном в постмодернистском

стиле, писательница сочетает проблему воображения с категорией память/забвение. Она также использует концепцию творца, чтобы показать дуализм несовершенного материального (реального) мира и идеального мира, созданного движущей силой разума. Улучшение мира, происходящее — *pars pro toto* — в изменении облика Таллинна, имеет как географическое, так и человеческое измерение — контакт с красотой вызывает в людях альтруизм и любовь.

Ключевые слова: движущая сила воображения, творчество, память/забвение, современная русская литература, Маркосян-Каспер.

„Wyobraźnia w swej historii naturalnej przechodziła różne wzloty i upadki; od okresów, w których przeczesano jej istnieniu i uważano ją za intelektualną fatamorganę [...], po okresy, w których uważana była za najważniejszą sprawność umysłową” — twierdzi badacz wyobraźni Jan Trąbka¹. Pojęcie wyobraźni wykorzystywane jest w refleksji filozoficznej, socjologicznej, estetycznej, pedagogicznej i psychologicznej. Filozofowie wiążą ją z aspektem poznania, w sferze estetyki upatruje się w niej element konieczny do pracy twórczej, pedagogika pozwala dostrzegać w niej możliwość wspierania procesu uczenia się, na gruncie psychologii zaś rozpatruje się wyobraźnię w kontekście myślenia, emocji oraz zagadnień pamięci i zapominania.

Arystoteles powiązał wyobraźnię ze zmysłem wzroku, kojarząc jej znaczenie z greckim słowem *fantasia*. Z czasem jednak pojęcia fantazji i wyobraźni, choć często stosowane jako synonimy, zaczęły znaczyć coś innego. Fantazja dotyczy „aspektów wyobraźni, które kojarzone są z umiejętnością kreowania światów i obrazów nieprawdziwych, nierzeczywistych czy wręcz urojonych”², wyobraźnia natomiast to „zdolność do tworzenia wyobrażeń twórczych, przewidywania, uzupełniania i odtwarzania oraz zdolność przedstawiania sobie zgodnie z własną wolą sytuacji, osób, przedmiotów, zjawisk nie widzianych dotąd”³. Leonardo da Vinci, podobnie jak Arystoteles, wiązał wyobraźnię z pamięcią, gdyż „uznawał przy-

¹ J. Trąbka, *Wyobraźnia*, Wydawnictwo Abrys, Kraków 2001, s. 61.

² M. Kempna-Pieniążek, *Dziwniejsze niż fikcja. Rola wyobraźni w filmach Marca Forstera*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012, s. 14.

³ M. Szymczak, (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 3, PWN, Warszawa 1978, s. 826.

datność wyobraźni w przechowywaniu obrazów w pamięci i w naśladowaniu w malarstwie tego, co wcześniej zostało spostrzeżone”⁴. Neoplatonicy natomiast doceniali wyobraźnię, twierdząc, iż

pozostaje ona niezbędnym elementem, umożliwiającym „oglądanie” Umysłu, a pośrednio samej Prajedni — Dobra-Absolutu-Jedno. Działa ona przede wszystkim w artyście, poecie, który objawia piękno prawdziwe, sprawia, że można wejść w proces „oglądania” Jedno-Absolutu. [...] A zatem twórca, posługując się „twórczą wyobraźnią”, staje jakby na miejscu zarezerwowanym bóstwom⁵.

Niezależnie od wynikającego ze specyfiki poszczególnych dyscyplin definiowania wyobraźni jej badacze podkreślają rolę, jaką ona odgrywa w rozwoju człowieka, dowodząc, iż bez wyobraźni nasze życie w istocie byłoby niemożliwe. Problem wyobraźni, szczególnie w jego aspekcie psychologicznym jako kategorii konstytuującej wewnętrzny świat jednostki i jej relacje z otoczeniem, jest obecny w prozie Goar Markosjan-Kasper.

Markosjan-Kasper urodziła się w 1949 roku w Erewaniu w rodzinie artystycznej (ojciec — śpiewak operowy, matka — balerina), z zawodu była lekarzem specjalistą refleksoterapii. Pisała w języku rosyjskim. Debiutowała w roku 1990 zbiorem *Недостроенный замок мой* („Mój niedokończony zamek”). W roku 1991 Goar Markosjan wyszła za mąż za estońskiego pisarza Kallego Kaspera i przeniosła się do Tallina. Obraz życia obywateli Armenii w Estonii, aklimatyzacja w północnej części Europy, różnice w mentalności poszczególnych narodowości staną się istotnym elementem refleksji w prozie pisarki. Goar Markosjan-Kasper jest autorką między innymi takich powieści, jak *Пенелопа* (1998, „Penelopa”), *Елена* (2000, „Elena”) czy *Кариатиды* (2003, „Kariatydy”), w których realia współczesności łączyła z motywami mitologicznymi. Jej utwory były publikowane w rosyjskich periodykach „Звезда”, „Нева”, „Дружба народов”, w estońskich czasopismach „Радуга”

⁴ K. Sztuka, *Wyobraźnia a rozwój duchowy*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2010, s. 17.

⁵ J. Sochoń, *Wyobraźnia w filozofii (Zagrożenia i nadzieje)*, w: E. Podrez, A. Czyż (red.), *Wyobraźnia jako jaźń twórcza. Studia z etyki, literatury i sztuki*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2002, s. 22.

i „Таллин” czy w ormiańskim miesięczniku „Литературная Армения”. Markosjan-Kasper zmarła w 2015 roku w Hiszpanii, dokąd wyjechała na eksperymentalną terapię antynowotworową⁶.

Opowieść *Кармела*, o której będzie tu mowa, została opublikowana w czasopiśmie „Нева” w 2014 roku. Jej akcja rozgrywa się w Tallinie na początku drugiej dekady XXI wieku (niedługo po wprowadzeniu w Estonii euro jako środka płatniczego). Tytułowa bohaterka budzi się pewnego dnia w szpitalu z objawami amnezji. Fabułę stanowi proces przywracania pamięci, którego podejmuje się lekarz Paul. Terapii, opartej na stopniowym wnikaniu w przeszłe przeżycia i doświadczenia protagonistki, towarzyszy rodzące się między lekarzem a pacjentką uczucie.

Bohaterka wykazuje objawy amnezji częściowej — odzyskując świadomość, poprawnie określa miejsce, w którym się znajduje, umysł podsuwa jej także strzępy wspomnień i wybiórcze nazwy przedmiotów. Jako że przyczyną utraty świadomości był uraz głowy po upadku z krzesła, bohaterka ma także problemy z przypomnieniem sobie faktów ze swojego życia sprzed nieszczęśliwego zdarzenia, co sugeruje, iż amnezja Karmeli ma charakter porazowy i wsteczny oraz — jak wynika z konstrukcji fabuły — odwracalny⁷. Po odzyskaniu przytomności na pytania zadawane przez lekarzy protagonistka odpowiada niezgodnie z prawdą. Dotyczy to między innymi jej prawdziwego imienia, które brzmi Ella, czy też życia osobistego (jest rozwiedziona). W krótkim czasie jednak kobieta nie tylko przypomina sobie poszczególne fakty i sytuacje, ale i opisuje je niezwykle drobiazgowo.

Karmela z wykształcenia jest artystką malarką, a więc osobą, której wrażliwość w sposób organiczny niemalże powiązana jest z działaniem wyobraźni, ale i pamięci chociażby obejrzanych dzieł sztuki. Działania artystów, czyli twórczość, jak twierdzi Władysław Lam,

definiujemy jako świat wyobraźni, nie ma tu miejsca dla rozsądku i kalkulacji, to świat pełen tajemnic, które nas zachwycają i jednocześnie intrygu-

⁶ Biografia pisarki, zob.: *Гоар Маркосян-Каспер*, <https://www.litres.ru/author/goar-kasper/ob-avtore/> (30.05.2023).

⁷ Zob.: M. Setlak, *Amnezja (niepamięć) — rodzaje, przyczyny, leczenie*, <https://wylecz.to/uklad-nerwowy-i-psychiatria/amnezja-zanik-pamieci/> (30.05.2023).

ją. Świat powstający z uniesień, rozczarowań, sennych marzeń czy irracjonalnej chęci stworzenia trwałego znaku własnego istnienia to przepiękny świat stworzony dzięki twórczej wyobraźni. To świat, w którym normy i prawa nie mają żadnej władzy⁸.

Wśród licznych typologii wyobraźni wskazuje się wyobraźnię odtwórczą i twórczą:

Pierwsza miała być odpowiedzialna za tworzenie wyobrażeń obiektów wcześniej spostrzeganych i dobrze znanych [...]. Druga miała tworzyć konstrukcje fantastyczne lub „niemożliwe” [...]. Wyobraźnią twórczą nazywa się inną zdolność umożliwiającą tworzenie nie tylko nowych wyobrażeń, ale też nowych pojęć i innych reprezentacji poznawczych⁹.

Początkowy etap przywracania pamięci wiąże się u bohaterki z pamięcią odtwórczą, czego przykładem może być poniższy dialog pomiędzy Paulem a Karmelą:

- Голова больше не кружится?
- Нет. Только покачивает при ходьбе, знает, как будто идешь не по полу, а по палубе.
- Палубе? Вы куда-то ездили морем?
- Кармела задумалась.
- Вроде да. Вспомнила! В Хельсинки. На пароме. Даже пристань помню, смутно, правда. Мимо ходят трамваи, чуть дальше большой парк или, скорее, сквер, длинный такой, а еще рыбный рынок, прямо на берегу... — Она запнулась, потом спросила: — Но, значит, мы в Таллине? Да, доктор?
- Доктор кивнул, она некоторое время молчала, сначала смотрела куда-то мимо него, потом на пару минут закрыла глаза, открыла и сказала безнадежно:
- Ничего. Пусто. Только название, а как выглядит... — и вдруг оживилась: — Собор!
- Собор? — переспросил Пауль ошеломленно.
- Да. Он ведь недурен, правда? Конечно, не Санта Мария дель Фьоре, но...
- Санта Мария дель?..

⁸ W. Lam, *Twórczość przejawem instynktu życia*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Gdańsk 1977, s. 26.

⁹ E. Nęcka, J. Orzechowski, B. Szymura, *Psychologia poznawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 64.

- Фьоре.
- Это где? — поинтересовался Пауль несмело, но она ответила уверенно:
- Во Флоренции¹⁰.

Przywołanie w pamięci zabytków architektonicznych, dzieł innych twórców, wraz z jednoczesnym dokonaniem ich estetycznej oceny wskazuje, iż utrwalone w umyśle obrazy, wizualne aspekty obiektów mają dla artysty znaczenie pierwszorzędne. Nieprzypadkowo pada też nazwa włoskiego miasta, które wskazuje na bliski bohaterce obszar kulturowy. Karmela jest, jak się okaże, zafascynowana sztuką włoskiego Renesansu będącego jednym ze źródeł europejskiej cywilizacji, swego rodzaju kodem, dzięki któremu ludzie różnych epok i kultur narodowych mogą się komunikować.

Kolejne etapy przywracania pamięci przebiegają u protagonistki w wymiarze estetycznym, na zasadzie zawężania przestrzennego pola wyznaczonego przez jej egzystencję — po przywołaniu Florencji Karmela stopniowo odtwarza szczegóły architektoniczno-urbanistyczne Tallina, a następnie maluje w wyobraźni freski na suficie sali szpitalnej oraz swojego mieszkania.

Warto zatrzymać się na reprezentacji Tallina, odtwarzane bowiem najpierw w umyśle Karmeli, a następnie przenoszone na papier miasto jest piękniejsze i bardziej doskonałe niż rzeczywiste. Inspiracją do pobudzenia twórczej wyobraźni bohaterki są zdjęcia estońskiej stolicy, które ogląda w szpitalu i uzupełnia o brakujące elementy wydobyte z pamięci:

Она залюбовалась возникшим образом, потом подумала, что можно попробовать заполнить кусочек пропавшей фрески, только фон, правда... но и то дело! Она отложила календарь, окинула хозяйским взглядом потолок, выбрала верхний левый угол и стала мысленно рисовать город Таллин¹¹.

Nieograniczona żadnymi przeszkodami wyobraźnia artystki tworzy obraz soboru Aleksandra Newskiego jako obiektu wyższego,

¹⁰ Г. Маркосян-Каспер, *Кармела*, „Нева” 2014, nr 4, <https://magazines.gorky.media/neva/2014/4/karmela.html> (30.05.2023).

¹¹ Тамże.

bardziej kolorowego, wyposażonego w większą ilość detali zdobniczych niż faktyczny obiekt. Jak zauważa Krystyna Sztuka,

wyobraźnia zdolna jest kreować sytuacje niemożliwe, tworzyć obrazy nowe, nieraz zupełnie fantastyczne, które można już uznać za oryginalne wytwory powstające w umyśle danego człowieka. Powstają one bez wątpienia na podstawie tego, co on widział i przeżył, wykorzystując jedyną w swoim rodzaju — choć dla danego umysłu typową — indywidualną zdolność do przekształceń¹².

Takie wyobrażenia, bliższe w istocie działaniom fantazji niż wyobraźni, są typowe dla snów, zmienionych stanów świadomości, ale i działań o charakterze artystycznym. O ile jednak twórcze metamorfozy miejskich ulic, kościołów, placów czy kamienic w przypadku sztuk plastycznych ograniczone są z reguły ramą obrazu, o tyle w opowieści Markosjan-Kasper estetyczna transformacja oddziałuje na przestrzeń rzeczywistą. Zmieniona świątynia staje się sensacją medialną i budzi zdumienie tallińczyków, w tym Paula, którego oczyma obserwujemy nowy wygląd soboru:

Он словно стал стройнее и выше, однако там, где раньше были обычные, крытые коричневой жстью купола, теперь высились другие, на фоне удивительно ясного голубого неба сиявшие множеством красок, ближний состоял как бы из отдельных выпуклых дуг, золотые чередовались с ярко-зелеными, другой, схожий, оказался серебряным с синим, большой в центре был сразу нескольких цветов, тут и желтый, и синий, и зеленый, и оранжевый, не из дуг и не ровный, а с пирамидальными выступами¹³.

Wizja obiektu nosi cechy indywidualnego stylu malarki. Bogatą paletą barw, niezwykłymi zestawieniami kolorystycznymi odznaczały się jej obrazy kwiatów rysowane na sprzedaż:

Цветы были яркие и причудливые, но неведомые, Пауль таких никогда не видел ни в натуре, ни на фото, в чем и признался.
— Она их придумывает, — сказала Элиза. — Настоящие ей писать скучно, а подрабатывать надо¹⁴.

¹² K. Sztuka, *Wyobraźnia...*, s. 18.

¹³ Г. Маркосян-Каспер, *Кармела...*

¹⁴ Tamże.

Karmela jawi się zatem jako zwolenniczka nie odtwórczego kopiowania natury, ale jej subiektywnego — uwzględniającego artystyczne uwewnętrznienie świata i nasycenie go jednostkową emocjonalnością — przekształcania. Idea ta, odwołująca się po części do motywu Demiurga, zawiera negatywną w istocie ocenę otaczającego świata i jednocześnie wskazanie, iż alternatywnym dla jego niedoskonałości okazuje się świat kreowany za pomocą wyobraźni. Wyobraźnia jako siła sprawcza jest więc waloryzowana pozytywnie jako wartość, której obecność w życiu ludzi wciąż pozostaje niedoceniona.

Zakres udoskonalania Tallina, poświadczający sprawczą moc wyobraźni artystki, obejmuje nie tylko tereny miejskie (oprócz świątyni błyskawicznej rewitalizacji podlega również promenada), lecz także ludzi i tożsamość tytułowej bohaterki, której imię i nazwisko (panieńskie jest nieznane, nazwisko męża to Uss) w karcie choroby nieoczekiwanie, choć zgodnie z życzeniem protagonistki, zmienia się na Karmela Correggio¹⁵.

Ulepszanie ludzi znajduje w utworze odzwierciedlenie w pozytywnym oddziaływaniu na zachowania innych (np. uciszenie hałaśliwego sąsiada), a w wymiarze psychologicznym dotyczy — już bez świadomego starania protagonistki — lekarza Paula. Ten 35-letni mężczyzna, który mówi o sobie, że jest człowiekiem leniwym i niezdecydowanym, pod wpływem uczucia do swojej pacjentki zaczyna głębiej odbierać otaczający go świat, zwłaszcza jego estetykę.

Aleksander Wergelis zwraca uwagę na obecność w prozie Markosjan-Kasper elementów realizmu magicznego, będących środkiem do twórczego przekształcania rzeczywistości¹⁶. Współistnienie pierwiastków realnego i magicznego w analizowanej opowieści motywowane może być twórczą osobowością bohaterki, może też

¹⁵ Antonio Correggio był włoskim malarzem renesansowym i autorem fresków, mistrzem światłocienia, który w swojej sztuce stosował m.in. efekty iluzjonistyczne. Zob.: *Antonio Allegri da Correggio*, https://szkolnictwo.pl/szukaj,Antonio_Allegri_da_Correggio (2.06.2023).

¹⁶ А. Вегелис, *Гоар Маркосян-Каспер. Встреча в метро*, „Звезда” 2022, nr 5, <https://magazines.gorky.media/zvezda/2022/5/goar-markosyan-kasper-vstrecha-v-metro-a-p-artem-skvorczov-no-mir-moj-shiritsya-kak-volny.html> (2.06.2023).

stanowić skutek procesów, jakie zaszły w jej psychice pod wpływem urazu (amnezja spełniałaby w tym wypadku pozytywną funkcję pobudzania wyobraźni, dowodząc zarazem, że psychika ludzka to teren jeszcze nie w pełni poznany), w kontekście fabularnym zaś jest potrzebne do wyrażenia idei utworu dotyczących istoty sztuki.

Estetyzacji Tallina oraz twórczości malarskiej Karmeli, której manifestacją jest fresk na ścianie w jej mieszkaniu tematycznie związany z upadkiem Troi, zostaje przeciwstawiona w utworze działalność artystyczna jej męża – Henryka Ussa, współczesnego performera. Mężczyzna zwrócił na siebie uwagę muzealną instalacją „из стеклянных банок, наполненных фекалиями”¹⁷, a po jakimś czasie rozbiciem baniek, co miało być sygnałem jego artystycznej przemiany, a co traktowane jest jako próba zyskania popularności w mediach. Jak pisze Katarzyna Nowaczyk, „fekalia i wszystkie wątki im towarzyszące wywołują na przemian wstręt i śmiech”¹⁸. Z tego też powodu postacie antycznych tragedii wydawały się pozbawione fizjologicznych potrzeb, a opis zaspokajania tych potrzeb służył jako środek charakterystyki bohaterów komicznych. W opowieści Markosjan-Kasper to, co tradycyjne, mające rodowód mitologiczno-antyczny lub co zyskało status dzieła, otrzymuje wydzwięk pozytywny, podczas gdy współczesna sztuka, która nie przeszła jeszcze próby czasu i wydaje się pozbawiona głębszego zamysłu, choć przez przełamywanie tabu spełnia funkcje poszerzania świadomości odbiorcy, podlega negacji. Autorka analizowanej opowieści stawia zatem pytanie o definicję artysty. Kim jest? Strażnikiem pamięci dawnej kultury i dawnych dzieł? A może istotą, której wyjątkowość polega na posiadaniu daru wyobraźni wykorzystywanego do wskazywania, jak czynić otaczającą nas świat piękniejszym, a dzięki temu również lepszym?

John Ruskin przekonywał, iż idee artystyczne i moralne, które twórca umieszcza w dziele, utożsamiają się z jego systemem wartości¹⁹. Konstrukcja świata przedstawionego analizowanej opowieści

¹⁷ Г. Маркосян-Каспер, *Кармела...*

¹⁸ K. Nowaczyk, *Fekalny taniec śmierci*, <https://czaskultury.pl/czytanki/fekalny-taniec-mierci/> (2.06.2023).

¹⁹ Zob. m.in.: A. Lisiecka, *Recepcja poglądów Johna Ruskina na wychowanie w Polsce przełomu XIX i XX wieku*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2020, nr 42, s. 145–158, <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element>.

wskazuje na wyższość koncepcji sztuki bliskiej wyobrażeniom protagonistki, zgodnie z którymi świat wymaga poprawy, za mało bowiem w nim piękna. Ideę tę w utworze wyraża Paul:

[...] он подумал о том, как хорош был бы мир, если б его создал художник, не всякий, конечно, не абстракционист какой-нибудь, а настоящий, без обмана... Микеланджело, Рафаэль, Боттичелли... Тот, кто создал этот мир, не ведал, что такое вдохновение, вот в чем беда!²⁰

Sztuka ma być, zgodnie z tą koncepcją, autentyczna, szczerza, zgodna z sumieniem twórcy i rodzić się pod wpływem natchnienia. Sztuka ratuje przed pustką egzystencjalną, która dotyka współczesnego człowieka. Dzięki wytworom artystycznej wyobraźni ujętym w doskonałość formy świat nabiera sensu, Boskiego ładu. Sztuka ocala wartości, które zanikają. Markosjan-Kasper zajmuje tym samym stanowisko w sprawie sytuacji kultury w świecie współczesnym. Degradacja kultury i człowieka przebiega na linii: sztuka prawdziwa (symbolizowana przez obrazy twórców włoskiego renesansu) i antysztuka (były mąż, który wykorzystał fekalia jako materiał swojej instalacji). Na zasadzie kontrpunktu pisarka zestawia wieczny porządek sztuki i niedoskonałość świata historycznego człowieka (idea przeciwstawiona materii).

Rzeczywistość XXI wieku, zgodnie z ideą wyrażoną w utworze pisarki, nabiera cech antyludzkich — redukuje człowieka do jego statusu majątkowego, wymagając od niego życia według określonych schematów czy skazując go na powierzchowne kontakty z innymi; wykształcenie (zwłaszcza humanistyczne i artystyczne) okazuje się niepotrzebne (Karmela pracuje w bibliotece, jej sąsiadka z wykształceniem filologicznym jest zatrudniona w sklepie), konieczność zatroszczenia się o codzienny byt hamuje natomiast rozwój duchowy.

ojs-doi-10_14746_bhw_2020_42_9/c/27313-24941.pdf (12.06.2023); M. Dąbrowski, A. Chęć-Małyszek, *Rola wyobraźni w procesie twórczym a zagrożenia współczesnego świata*, „Teka” 2016, nr 1, s. 65–80, https://journals.pan.pl/Content/107091/PDF/9_Dabrowski.pdf (12.06.2023).

²⁰ Г. Маркосян-Каспер, *Кармела...*

W opowieści jest aktualizowany także inny wymiar działalności twórczej — terapeutyczny. Jak zauważa Paweł Dybel,

sztuka stanowi wyróżnioną formę symboliczną, za pomocą której jednostka przepracowuje swoje traumy i konflikty z przeszłości, zyskując w ten sposób dostęp do najgłębszych, nieświadomych pragnień, a zarazem urazów i wewnętrznych konfliktów. Sztuka służy pogłębianiu i zarazem porządkowaniu przez jednostkę obrazu samej siebie, innych i świata, co pozwala jej zarówno powrócić do społeczności, w jakiej żyje, jak też zyskać wgląd w siebie i odpowiedni dystans²¹.

Wydaje się, że zarówno amnezja, jak i odzyskiwanie pamięci, zaktywizowane pracą wyobraźni, w przypadku tytułowej bohaterki to okazja do przemyślenia własnej tożsamości, przeszłych doświadczeń i wyborów, otworzenia się ponownie na uczucia. Pierwszym słowem, jakie wypowiedziała Karmela po odzyskaniu przytomności, było „tabula rasa”, które mogło stanowić zarówno konstatację własnej niepamięci, jak i wyrażenie nadziei na nowe życie, bez wcześniejszych błędów i traumatycznych sytuacji. Warte podkreślenia jest to, iż mamy tu do czynienia z procesem leczenia, symbolicznego przywracania zdrowia, którego istotnym elementem są naprzemienne stany jawy i snu, w jakich przebywa pacjentka. Dla Gastona Bachelarda intuicja, strzępy wspomnień, sny i wynikająca z nich praca wyobraźni są drogą poznania²². Goar Markosjan-Kasper zdaje się wykorzystywać tę funkcję wyobraźni do samopoznania protagonistki, którego nieodłącznym elementem jest poczucie sprawczości, manifestujące się odzyskiwaniem przez nią własnego autentycznego „ja” oraz siły wewnętrznej, które wcześniej nie mogły się ujawnić ze względu na opresyjnych bliskich — matkę i męża. Praca pamięci i wyobraźni to kształtowanie na nowo przez boha-

²¹ P. Dybel, *Hanna Segal — psychoanaliza rozumu i namiętności*, w: H. Segal, *Marzenia senne, wyobraźnia i sztuka*, przeł. P. Dybel, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2010, s. XVI–XVII.

²² Zob.: G. Bachelard, *Wyobraźnia poetycka*, przeł. H. Chudak, A. Tatarkiewicz, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1975; K. Morawska, *Człowiek i obraz w myśli Gastona Bachelarda. Między antagonizmem a jednością*, „*Studia Philosophica Wratislaviensia*” 2020, t. 15, nr 4, s. 49–66, <https://uwur.pl/spwr/article/download/12751/11544/> (14.06.2023).

terkę własnej tożsamości. Wyraźną granicę między czasem sprzed utraty pamięci a obecnym wyznaczają freski w mieszkaniu Karmeli. Dawniejszy, pokrywający całą ścianę pokoju, zawiera między innymi scenę zabójstwa Agamemnona, uosabiającego męża Karmeli, i portret Elektry nienawidzącej swojej matki (symbol relacji w domu rodzinnym bohaterki, której pasję artystyczne wspierał ojciec), obecny — tworzony w wyobraźni na suficie — to sielankowa wizja przedstawiająca całą rodzinę i przyjaciół na tle Tallina.

W nieco nazbyt melodramatycznym finale opowieści można upatrywać iskry nadziei na przyszłość — jeśli nie w płaszczyźnie ogólnospołecznej, to indywidualnej, objawiającej się w możliwości stworzenia egzystencji według wspólnie wyznawanych zasad i wartości, jakimi są wzajemna troska, miłość i porozumienie dusz.

Goar Markosjan-Kasper w swojej twórczości chętnie podejmuje temat kondycji współczesnej kobiety obserwowanej w procesie realizacji własnych marzeń w zderzeniu z otaczającym światem, jednocześnie nasycenie jej utworów odniesieniami intertekstualnymi czyni jej prozę wielowymiarową i bogatą estetycznie. Teksty pisarki włączają ją w nurt najnowszej prozy kobiet, dla której właściwe jest twórcze wykorzystanie fabuł mitologicznych (w kręgu tym można usytuować również pisarstwo Tatiany Tołstoj, Ludmiły Ulickiej, Ludmiły Pietruszewskiej, Tatiany Nabatnikowej) w celu uniwersalizacji świata przedstawionego i uwypuklenia psychiki postaci.

REFERENCES

- “Antonio Allegri da Correggio.” https://szkolnictwo.pl/szukaj,Antonio_Allegri_da_Correggio. Accessed 2 June 2023.
- Bachelard, Gaston. *Wyobrażenia poetycka*. Transl. Chudak, Henryk, Tatarkiewicz, Anna. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1975.
- Dąbrowski, Mariusz, Chęć-Małyszek, Agnieszka. “Rola wyobraźni w procesie twórczym a zagrożenia współczesnego świata.” *Teka*, no. 1, 2016, https://journals.pan.pl/Content/107091/PDF/9_Dabrowski.pdf. Accessed 12 June 2023.
- Dybel, Paweł. “Hanna Segal — psychoanaliza rozumu i namiętności.” Segal, Hanna. *Marzenia senne, wyobrażenia i sztuka*. Transl. Dybel, Paweł. I–XXIX. Kraków: Universitas, 2010.

- “Goar Markosyan-Kasper.” <https://www.litres.ru/author/goar-kasper/ob-avtoe/>. Accessed 30 May 2023 [“Гоар Маркосян-Каспер.” <https://www.litres.ru/author/goar-kasper/ob-avtoe/>. Дата обращения: 30 мая 2023].
- Kempna-Pieniżek, Magdalena. *Dziwniejsze niż fikcja. Rola wyobraźni w filmach Marca Forstera*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012.
- Lam, Władysław. *Twórczość przejawem instynktu życia*. Gdańsk: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1977.
- Lisiecka, Alicja. “Recepcja poglądów Johna Ruskina na wychowanie w Polsce przełomu XIX i XX wieku.” *Biuletyn Historii Wychowania*, no. 42, 2020, https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_14746_bhw_2020_42_9/c/27313-24941.pdf. Accessed 12 June 2023.
- Markosyan-Kasper, Goar. “Karmela.” *Neva*, no. 4, 2014, <https://magazines.gorky.media/neva/2014/4/karmela.html>. Accessed 30 May 2023 [Маркосян-Каспер, Гоар. “Кармела.” *Нева*, № 4, 2014, <https://magazines.gorky.media/neva/2014/4/karmela.html>. Дата обращения: 30 мая 2023].
- Morawska, Kamila. “Człowiek i obraz w myśli Gastona Bachelarda. Między antagonizmem a jednością.” *Studia Philosophica Wratislaviensia*, t. 15, no. 4, 2020, <https://wuw.r.pl/spwr/article/download/12751/11544/>. Accessed 14 June 2023.
- Nęcka, Edward, Orzechowski, Jarosław, Szymura, Błażej. *Psychologia poznawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013.
- Nowaczyk, Katarzyna. “Fekalny taniec śmierci.” <https://czaskultury.pl/czytanki/fekalny-taniec-mierci/>. Accessed 2 June 2023.
- Setlak, Marcin. “Amnezja (niepamięć) – rodzaje, przyczyny, leczenie.” <https://wylecz.to/uklad-nerwowy-i-psychiatria/amnezja-zanik-pamieci/>. Accessed 30 May 2023.
- Sochoń, Jan. “Wyobraźnia w filozofii (Zagrożenia i nadzieje).” *Wyobraźnia jako jaźń twórcza. Studia z etyki, literatury i sztuki*. Ed. Podrez, Ewa, Czyż, Antoni. 11–29. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2002.
- Sztuka, Krystyna. *Wyobraźnia a rozwój duchowy*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2010.
- Szymczak, Mieczysław. Ed. *Słownik języka polskiego*. Vol. 3. Warszawa: PWN, 1978.
- Trąbka, Jan. *Wyobraźnia*. Kraków: Wydawnictwo Abrys, 2001.
- Vergelis, Aleksandr. “Goar Markosyan-Kasper. Vstrecha v metro.” *Zvezda*, no. 5, 2022, <https://magazines.gorky.media/zvezda/2022/5/goar-markosyan-kasper-vstrecha-v-metro-a-p-artem-skvorcsov-no-mir-moj-shiritsya-kak-volny.html>. Accessed 2 June 2023 [Вергелис, Александр. “Гоар Маркосян-Каспер. Встреча в метро.” *Звезда*, № 5, 2022, <https://magazines.gorky.media/zvezda/2022/5/goar-markosyan-kasper-vstrecha-v-metro-a-p-artem-skvorcsov-no-mir-moj-shiritsya-kak-volny.html>. Дата обращения: 2 июня 2023].